

recht en aan Romeinsche toestanden geheel vreemde staten.

De Romeinen, die onder de Europeesche volkeren het eerst het recht tot een zelfstandig, onaantastbaar gebied maakten, vatten, zooals Gierke 1) opmerkt, de rechtsidee slechts ten halve, daar voor hen recht en privaatrecht eigenlijk coïncideerden. Wel spraken ook zij van een *jus publicum*, en trad daarin ook de idee van een hogere eenheid te voorschijn, maar aan het *jus publicum* ontbrak juist de veelheid van subjecten, die voor het bestaan van recht onontbeerlijk is.

In en door het privaatrecht paalde de Romein een gebied af, waarop de individueele wil onbeperkt heerschappij voerde, en afgezonderd en beveiligd stond tegenover den Staat.

Iets anders dan individuen kende het Romeinsche privaatrecht dan ook niet: de *pater familias* was er het centrum van en het begrip van persoon was de door den Staat beschermde wil van den individueelen mensch. Levensverhouding en plaats in de maatschappij konden die persoonlijkheid beperken, maar dit was in het oog van den Romein eene door uitwendige omstandigheden veroorzaakte abnormaliteit, niet eene in de persoonlijkheid zelf liggende beperking. Ook ontbrak elk verbandsbegrip: bij de souvereiniteit van het individu miste dit toch de macht zijn wil als het ware te vervreemden en dezen met dien van andere individuen tot één gemeenschapswil te vervormen.

Wel kenden natuurlijk de Romeinen in het publiek recht het begrip »Staat'', maar dit was de gemeenschap der burgers, afgescheiden van de som der haar vormende individuen, draagster van een enkelvoudigen, ondeelbaren, algemeenen wil, — de *Populus Romanus*, waarop met eenig recht toepasselijk zou zijn de uitspraak die den Staat noemt: een wezen door niemand gekend en door niemand gezien!

1) Das deutsche Genossenschaftsrecht II, bl. 26.